

Sharko V.D.

**MASTER'S PROJECT AS THE SCIENCE-RESEARCH TRAINING OF FUTURE SPECIALIST'S
QUALITY INDICATOR**

The content requirements to the specialist training for Master's degree are considered at an entry; the quality indicators of the training to the Master's project accomplishment are defined; the typical mistakes in the writing and design of the graduation thesis; the causes of occurrence and the ways of remedy are elicited

Key words: science-research activity, master's training, master's project.

УДК 378.094.371.388

Яцула Т.В.

**ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ОСОБИСТІСНОЇ
ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ ЯК ЙОГО ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ**

Статтю присвячено аналізу підходів щодо визначення сутності особистісної взаємодії вчителя з позиції його компетентності

Ключові слова: компетентність, спілкування, взаємодія, особистісна взаємодія

Аналіз наукової літератури з проблеми педагогічної компетентності вчителя дозволив встановити, що в її основі знаходяться: рівень професійної освіти, досвід роботи, індивідуальні здібності фахівця, його прагнення до самоосвіти, самовдосконалення, творче і відповідальне ставлення до праці.

В основі показників якості професійної освіти за визначенням європейської співдружності країн знаходяться наступні компетентності:

– соціальна компетентність – здатність брати на себе відповідальність, спільно з іншими приймати певні рішення і реалізувати їх, узгоджувати власні інтереси з потребами суспільства;

– комунікативна компетенція – володіння технологіями усного і писемного спілкування;

– соціально-інформаційно компетенція – володіння інформаційними технологіями і критичним відношенням до інформації, яка поширюється засобами масової інформації;

– когнітивна компетенція – готовність до постійного підвищення власного освітнього досвіду, здатність самостійно набувати знання й уміння, здатність до саморозвитку;

– спеціальна компетенція – підготовленість до самостійного виконання професійних дій, оцінки результатів своєї праці. Не зважаючи на те що готовність і компетентність є близькими категоріями, між ними існує суттєва різниця. Готовність характеризується як потенційний стан виконання професійних дій, а компетентність виявляється тільки у професійній діяльності і можна казати що віддзеркалює відповідний стан готовності. Виходячи з цього, розглядаючи компетентність у спілкуванні майбутнього учителя ми акцентуємо увагу на важливих аспектах формування готовності до зазначеної професійно важливої функції педагогічної діяльності.

Незважаючи на те, що проблема спілкування досить широко висвітлена в філософській, психологічній, педагогічній науковій літературі, педагогічні аспекти її осмислення привертають увагу науковців у контексті зміни парадигми сучасної освіти (О.О.Бодалев; С.Л.Братченко; Г.В.Дьяконов; М.С.Каган; О.М.Леонтьев; Б.Ф.Ломов; Б.Д.Паригін; Л.А.Петровська та ін.).

Складність аналізу категорії "спілкування" визначається тим, що вона є предметом спеціального вивчення таких наук, як філософія, соціологія, психологія, лінгвістика, теорія культури, теорія інформації й ін. Відзначаючи цю універсальність, Б.Д.Паригін зазначає, що

це "...багатогранний процес, що може одночасно бути процесом взаємодії індивідів й інформаційним процесом, ставленням людей один до одного, процесом взаємовпливу один на одного, процесом співпереживання і взаємного розуміння один одного" [10, с.178].

Проблема спілкування активно розроблялася В.Г.Ананьєвим, який охарактеризував спілкування, разом з працею і пізнанням, найбільш важливим видом людської діяльності [1]. У свою чергу О.М.Леонтьєв вважав спілкування і працю основними видами діяльності [7].

Г.М.Андреева вважає, що спілкування – це як певний бік діяльності, так і особливий вид діяльності (тобто вона є елементом діяльності, а сама діяльність розглядається як умова спілкування) [2]. О.О.Бодалєв пропонує підходити до спілкування як системного утворення, що є складним психологічним утворенням: "Міжособистісне спілкування не тільки необхідний компонент діяльності, здійснення якої передбачає взаємодію людей, але одночасно обов'язкова умова нормального функціонування спільноти людей" [4, с.15].

Подальший аналіз поняття "спілкування" ми пов'язуємо з особистісним компонентом спілкування, що став вихідною базою для обґрунтування сутнісної характеристики культури особистісної взаємодії. Визначаючи спілкування як основну категорію психологічної науки, Б.Ф.Ломов звертає увагу на те, що сутність спілкування визначається як "...специфічна форма взаємодії людини з іншими людьми, як взаємодія суб'єктів" [8, с.249].

На думку О.О.Бодалєва, люди можуть бути як суб'єктами, так і об'єктами спілкування. За цих умов, "перебуваючи в положенні об'єкта (суб'єкта) спілкування, люди відрізняються один від одного характером виконуваних ними ролей" [5, с.75].

На цьому положенні ґрунтується рівнева диференціація спілкування. Рівні спілкування визначаються індивідуальними й особистісними характеристиками суб'єктів, особливостями ситуації спілкування, соціальним контролем й іншими факторами. Серед рівнів спілкування – фатичний, інформаційний, особистісний. Останній є об'єктом подальшого нашого аналізу.

Особистісний рівень спілкування характеризує така взаємодія, за якої суб'єкти здатні до найглибшого саморозкриття і збагнення сутності іншої людини, самих себе й навколишнього світу. Такий рівень взаємодії виникає в особливих ситуаціях і за певних умов, коли в людини з'являється натхнення, осяяння, почуття любові, відчуття єднання зі світом, відчуття щастя і т.д. Це особливі ситуації духовного підйому й розвитку особистості, тому такий рівень може бути ще визначений як духовний. Особистісний рівень є глибоко моральним: він знімає будь-які обмеження при взаємодії саме тому, що вони стають зайвими. Особистісний рівень спілкування багато в чому визначається тотожністю ціннісних орієнтацій взаємодіючих суб'єктів і можливостями тих, хто спілкується, досягти сутності явищ навколишнього світу за допомогою осяяння (інсайту) в процесі взаємодії.

Особистісний або духовний рівень характеризує тільки таке спілкування, що націлено на активізацію позитивного ставлення самих суб'єктів взаємодії до себе, інших людей і навколишнього світу в цілому [3, с.186].

Отже, враховуючи зазначене вище, можемо зробити висновок, що саме на особистісному рівні спілкування можливий процес особистісного зростання суб'єктів спілкування. Під час аналізу спілкування як базової категорії особистісної взаємодії ми спиралися на осмислення її М.С.Каганом і О.М.Еткіндим [6]. "Спілкування є такою спільною діяльністю людей, учасники якого ставляться один до одного і до самих себе як до суб'єктів" [6, с.26]. У психологічному плані таке розуміння спілкування дає змогу виокремити комплекс його когнітивних, емоційних і поведінкових параметрів: сприйняття унікальності партнера, переживання його цінності й надання йому свободи – є визначальними чинниками спілкування, а їх відсутність призводить до перетворення спілкування в якийсь інший вид міжособистісної взаємодії, – фіксують свою позицію учені.

Свій підхід до аналізу спілкування М.С.Каган і О.М.Еткінд обґрунтовують за допомогою такої логіки: філософське визначення спілкування як суб'єкт-суб'єктної взаємодії дає можливість знайти його не тільки на рівні міжособистісних контактів – звичайне уявлення при трактуванні спілкування лише як "персоніфікації суспільних

відносин", – але і на двох інших – внутрішньоособистісному і надособистісному (оскільки суб'єкт може бути і приватним – однією з іпостасей цілісного Я особи, і сукупним – груповим суб'єктом типу сім'ї, виробничого колективу або нації, класу, людства в цілому). Відповідно до цього спілкування є не тільки міжособистісною взаємодією, але і внутрішнім діалогом ("самоспілкуванням", за формулюванням К.С.Станіславського), і взаємодією різних соціальних груп, діалогом культур. Для психології таке розуміння різномодальності спілкування важливе тому, що орієнтує на вивчення не тільки сприйняття людини людиною (О.О.Бодалєв, Г.М.Андрєєва), дружби (І.С.Кон), любові (С.Л. Рубінштейн, Л.Я.Гозман), але і, з одного боку, внутрішньої діалогічності свідомості, а з іншого – психологічних контактів між соціальними групами різних масштабів [6, с.27]. Охарактеризований підхід дає нам змогу аналізувати особистісну взаємодію не тільки з позиції суб'єкт-суб'єктної взаємодії, але і з позиції "внутрішньої діалогічності свідомості" вчителя під час взаємодії (спілкування) з різними групами дітей. Діалогічність свідомості припускає емпатійне сприйняття особливостей, "глибинне" проникнення у світ дитини, яка зростає.

Саме таке розуміння спілкування дає підставу вченим зробити висновок про його творчу природу. "Якщо спілкування – це не комунікація, не обмін інформацією, а результат взаємодії суб'єктів, що породжує їх спільність, нову цілісність – ми сукупного суб'єкта, то за самою своєю природою воно виявляється творчою діяльністю. Спілкування має творчий характер і на внутрішньоособистісному, і на між- і надособистісному рівнях" [6, с.27].

Здійснивши аналіз спілкування в контексті його впливу на розвиток особистості, Л.Е.Орбан-Лембрик називає найважливіші чинники цього процесу:

- спілкуючись, люди передають одне одному знання про навколишню дійсність, уміння та навички, необхідні для здійснення певного виду діяльності;
- спілкування розширює загальний кругозір людини та сприяє розвиткові психічних утворень, необхідних їй для життєдіяльності;
- спілкування є обов'язковою умовою формування когнітивної, афективної та мотиваційної сфери індивіда;
- під час спілкування відбувається обмін цінностями, нормами, інформацією, необхідними людині для її повноцінного становлення в соціумі;
- спілкування є необхідною передумовою розвитку в індивіда комплексу якостей і здібностей, які роблять його особистістю, здатною взаємодіяти, розуміти і впливати на собі подібних (розвиток перцептивно-рефлексивних властивостей та емоційно-рольових можливостей);
- спілкування впливає на реорганізацію соціальної орієнтації, соціальної установки, статусно-рольових характеристик особистості;
- під час спілкування відбувається активізація внутрішніх особливостей і станів особистості й актуалізація складових її комунікативного потенціалу;
- спілкування сприяє набуттю нового соціально-психологічного досвіду, формуванню певного соціально-психологічного типу, соціально-психологічного акме-особистості [9, с.140-142].

Таким чином, можна констатувати, що тільки особистісний рівень спілкування дає змогу взаємодіяти з дітьми, досягаючи змін у їх ціннісно-смысловій сфері свідомості. Особистісний рівень спілкування веде до досягнення глибин людського буття. У такому контексті Л.А.Петровська зазначає, що "розвинуте спілкування завжди містить у собі два тісно пов'язані боки – спілкування, засноване на суб'єкт-об'єктній схемі, ...партнерам, власне кажучи, приділяються ролі маніпулятора й об'єкта, яким маніпулюють, (це спілкування за типом наказів, указівок, розпоряджень різного роду і т.п.) і спілкування, засноване на суб'єкт-суб'єктній схемі" [11, с.14]. Визначаючи суб'єкт-об'єктне спілкування як "поверхнєве", автор зводить компетентність у такому спілкуванні до знань і досвіду репродуктивного, стандартного характеру, а при суб'єкт-суб'єктному спілкуванні ("глибинному") "...продуктивні аспекти й завдання складають нестандартний, неформальний,

неалгоритмізований бік спілкування і характеризуються породженням нових мотивів, цілей, операцій і їхніх послідовностей, підключенням творчого потенціалу особистості" [11, с.14].

Таке спілкування відкриває можливості для осмислення своїх цінностей, цінностей інших, цінностей культур як смислу спілкування.

За цих умов важливого значення набуває мотивація спілкування, яка, на думку М.С.Кагана і О.М.Еткінда, є недостатньо розробленою в психології. Продовжуючи далі, вони зазначають: "Якщо спілкування породжується ставленням до іншого як до вільного, унікального і цінного для тебе суб'єкта, якщо учасники спілкування далекі як від самокорисливого використання іншого у своїх інтересах, так і від самозречення, відмови від власних потреб, якщо цілі учасників зосереджені в самій їх взаємодії, значить, спілкування містить у собі такі механізми, які мотивують взаємодію людей один з одним зовні поміж того продукту, до якого призводить їх спільна діяльність" [6, с.29].

Відповідно до цього потреба в спілкуванні розглядається як потреба особистісної взаємодії, що усвідомлюється як особистісно розвивальна, як "прагнення залучитися до дій, цінностей, переживань Іншого і розкрити йому свої власні; це прагнення розділити моменти свого життя з Іншим, розірвати вузькі рамки свого Я, поєднавши його з Я іншої людини; це прагнення створити соціальну якість людської істоти – якість Ми" [6, с.29].

Така позиція дає змогу авторам визначити сутність особистісного спілкування, головною особливістю якого є відсутність предмета спілкування або ж цей предмет відіграє інструментальну роль. Рушійною силою такого спілкування є та цінність, яку його партнери представляють один для одного, а об'єкти, залучені до цього процесу, виконують роль посередників або знаків, на мові яких суб'єкти розкривають себе один одному. Таке спілкування можна назвати особистісним [6, с.29]. Ми вважаємо, що спілкування у сфері інтересів, потреб школярів є тому особистісним, що дає нам можливість розглядати культуру особистісної взаємодії як те новоутворення в структурі особистості вчителя, яке вимагає розвитку особистісних сфер: мотиваційно-ціннісно-смислової, когнітивно-методологічної, операційно-діяльнісної, індивідуально-творчої.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / [Гл. ред. В.Усманов] – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2001. – 260, [3] с. – (Мастера психологии).
2. Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М.Андреева – М.: Изд-во МГУ, – 1980. – 416 с.
3. Андриенко Е.В. Социальная психология : учеб. пособие для студ. Высш.пед.учеб.заведений /Под ред.В.А. Слостенина. – 3-е изд., -М.: Изд. Центр "Академия", 2004. – 264 с.
4. Бодалев А.А. Проблема гуманизации межличностного общения и основные направления их психологического изучения //Вопросы психологии. – 1989. – №6. – С.74-81.
5. Бодалев А.А. Психология о личности. –М.: Изд-во МГУ, 1988. – 188 с.
6. Каган М.С, Эткинд А.М. Общение как ценность и как творчество //Вопросы психологии. – 1988. – № 4. – С.25-33.
7. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность. – М.: Политиздат, 1977. – 340с.
8. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. М.: Наука, 1987. – 444с.
9. Орбан-Лембрик Л.Є. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн. Кн.1:Соціальна психологія особистості і спілкування. – К.:Либідь, 2004. – 576с.
10. Парыгин Б.Д.Основи соціально-психологічної теорії. – М.: Мысль, 1971. – 351 с.
11. Петровская Л.А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.

Яцула Т. В.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ ЛИЧНОСТНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ УЧИТЕЛЯ КАК ЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

Статья посвящена анализу подходов относительно определения сущности личностного взаимодействия учителя с позиции его компетентности